

200 rokov od vydania »Ratio educationis«

PhDr. JOZEF DRENKO,
Gymnázium B. S. Timravy, Lučenec

Najvýznamnejším historickým prameňom pre dejiny školstva v Uhorsku v poslednom štvrtstoročí 18. a začiatkom 19. storočia je osvietenské školské nariadenie »Ratio educationis« z r. 1777. Vývoj školského vzdelávania na Slovensku musíme chápať v súvislosti s politickými, ekonomickými, sociálnymi a kultúrno-školskými pomermi vývoja Uhorského štátu. Ak chceme hodnotiť obsah, zásady, metódy a organizáciu výchovného procesu, musíme historický dokument skúmať v dobových súvislostiach a v komplexnom ideovom kontexte.

Predmetom analýzy a synkrízie je poukázať na príčiny zavedenia novej školskej reformy, jej autorov, na základné ciele, zásady, metódy, prostriedky, črty (opatrenia) a osvietenské prvky, ale i nedostatky školského systému, vyučovacie predmety, nádväznosť jednotlivých druhov škôl a v čom je historický význam Ratio educationis pre ďalší vývin školstva, jeho uplatnenie (odraz) v praxi.

PRÍČINY ZAVEDENIA NOVEJ ŠKOLSKEJ REFORMY

Habsburskí panovníci Mária Terézia (1740—1780) a Jozef II. (1780 až 1790) sa usilovali riešiť hospodársku krízu feudalizmu rozličnými reformami [v štátnej správe, súdnictve, cirkvi, kultúre...]. Dovtedajšie objavy vo vede a nové výrobné pomery v poľnohospodárstve a v manufaktúrnej výrobe v druhej polovici 18. storočia si vynútili aj úpravu školstva.

Zo slovenského hľadiska je zaujímavý pokus Gregora Fábriho (rodáka z Hrušova 1718—1779), ktorý vydáva návrh učebného plánu pre školstvo »Considerationes rei Scholasticae ad publicum iuventutis Patriae emolumentum in melius vertendae Viennae, Trattner 1773« [Uvažovanie o školstve pre zlepšenie všeobecného prospechu mládeže vlasti], v ktorom kritizuje zaostalosť školstva v Uhorsku a podáva návrh na jeho reformu. Jeho myšlienková stavba pri koncipovaní základného školského vzdelávania nezaprie znalosť Komenského, lebo prvky Komenského pe-

dagogiky nachádzame aj u ďalších účastníkov reformných úsilí z obdobia Márie Terézie.

Pretože obsah jezuitskej výchovy bol reakčný a viedol k náboženskej neznášanlivosti, bola 21. júla 1773 zrušená jezuitská rehoľa (duchovná veľmoc posledných storočí) predovšetkým z politických a hospodárskych príčin.

V školskej reforme prevedenej za Márie Terézie opäťom Ignácom Felbigerom (1724—1788) »Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern, d. d. Wien, den 6ten Dezember, 1774« (Všeobecný školský poriadok pre nemecké normálne, hlavné a triviálne školy) ako i v knihe »Methodenbuch« (1775) Felbiger uložil školám tri úlohy: starostlivosť o rozumové, mravné a telesné sily mládeže. Vplyv humanizmu a osvietenstva v pedagogickom myslení a praktickom vzdelávaní sa prakticky prejavuje vo filantropickom hnutí — všetko pre telesný a duševný rozvoj človeka. J. B. Basedow (1724—1799) už r. 1774 založil v Dessau filantropinum (»školu lásky k človeku a dobrých mravov«).

Rakúsky tereziánsky »Všeobecný školský poriadok« bol nahradený v Uhorsku školským nariadením »Ratio educationis« (1) z r. 1777. Jeho autormi sú Jozef Ürményi (1741—1825), školský referent uhorskej kancelárie, autor časti Ratio (ktorá hovorí o organizácii, správe a finančnom zabezpečení škôl), Adam František Kollár (rodák z Terchovej 1718 až 1783), riaditeľ dvornej knižnice vo Viedni, autor pedagogickej časti Ratio, Daniel Tersztyánszky (rodák z Krompach 1730—1800), prednosta dvorného komorného viedenského archívu, Pavel Makó (1723—1793), profesor na univerzite v Trnave a vo Viedni (preložil Ratio z nemčiny do latinčiny), a pravdepodobne aj Gregor Fábri (2) a ďalší.

6. augusta 1777 bolo Ratio educationis schválené kráľovským výnosom »Nariadenie o štátnej starostlivosti o výchovu a vzdelanie«. 22. augusta 1777 bolo vydané.

Dielo pozostáva z troch častí:

1. časť sa zaoberá hospodárskym (materiálnym a finančným) zabezpečením škôl a učiteľov, napr. školské zabezpečenie (fundus studiorum), dôchodkové zabezpečenie (fundus pensionum).
2. najobsiahlejšia časť zahrňuje učebné plány a osnovy všetkých školských stupňov (venuje sa veľká pozornosť prírodným vedám, telesnej práci) a prináša základné metodické postupy a zásady. Rozdeľuje predmety na hlavné, vedľajšie a mimoriadne (nepovinné).
3. časť obsahuje zásady »školského poriadku« (politia scholarum), systém odmiern, trestov, mravnú a telesnú výchovu.

1) *Ratio educationis publicae totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, tomus I. Vindobonae 1777. (*Sústava verejnej výchovy a všetkého školstva v uhorskom kráľovstve a k nemu pripojených provinciách*, zv. I., Viedeň 1777.)

2) Finácz, E.: *Az újkori nevelés története* (1600—1800), Budapest, Kmeny 1927, 323 s. Csóka, J. L.: *Mária Terézia iskolareformja és Kollár Adam Pannonhalma* 1936 (autor skúmal pozostalosti Adama Kollára, najmä v tajnom štátnom archíve vo Viedni. Ürményi spomína spolupracovníkov, ktorí boli nielen v školských veciach vzdelaní, ale mali aj prax).

Najhlavnejšou myšlienkou »Ratio« je jednotný školský systém v celom štáte, a to nielen na kráľovských (katolíckych), ale i nekatolíckych (protestantských) školách. Aby sa vyučovanie a výchova (§ 64) diali podľa rovnakej normy, aby sa učili tie isté predmety na všetkých školách rovnakého riadenia (administratio) a disciplinárneho poriadku v celom Uhorskom kráľovstve a v krajinách k nemu pripojených. Poriadok výchovy nesie hlavné črty filozofického myslenia pedagógov 18. storočia — racionalizmu. Cieľ výchovy videli vo formálnom rozvoji žiakovho myslenia, vo formovaní jeho rozumových schopností. Ako však vyplýva z obsahu, hlavne z tretej časti diela (napr. o mravnej a telesnej výchove), prejavujú sa aj prvky realizmu a utilitarizmu. Utilitarizmus sa výrazne prejavuje vo všetkých predmetoch (dokonca i v latinskom jazyku). Prírodopis podľa slov učebného plánu je tým prameňom, z ktorého vyviera najbohatší zisk (amplissimae utilitatis) pre ľudstvo. Ďalším prvkom je praktičnosť (účelnosť). Len to treba učiť, čo žiakovi v budúcnosti, v jeho životných situáciách (futuris conditionibus) prinesie nejaký osoh, úžitok, čo ho osvietí o veciach, predmetoch a javoch a nielen o slovách. Napr. v zemepise pri učení o jazerách sa majú uplatniť tieto hľadiská: aká je rozloha, ktoré ryby tam žijú, aký osoh je z jazera, resp. aké škody prináša okolitým obciam.

Prvky osvietenstva sa prejavujú i v tých častiach Ratio, ktoré sa zaoberajú (resp. dotýkajú) náboženskej a mravnej výchovy. Napr. vyslovuje sa náboženská rovnoprávnosť (znášateľnosť) v štúdiu na všetkých stupňoch od ľudových škôl po univerzity. Do určitej miery vystupuje aj proti teologickému vysvetľovaniu dejín, proti nevedomosti a predsudkom, že rozumom možno všetko nielen pochopiť, ale i vysvetliť, a že rozum a osveta sú zdrojom spoločenského pokroku a vzdelania.

Jedným z hlavných prvkov však ostáva političnosť s germanizačnou tendenciou. Štát sa usiluje prebrať nad školou dozor a postupne ho prispôbiť svojim potrebám. Súčasne však vzniká i politický odpor Uhorska proti centralizačným snahám Viedne.

ŠKOLSKÝ SYSTÉM

Ratio educationis predstavuje prvý pokus o vytvorenie uceleného školského vzdelávania od ľudových škôl po univerzity. Vzdelanie malo byť rýchle, lacné (pre štát), praktické a diferencované pre poľnohospodárske a mestské žiactvo, s požiadavkou potreby vzdelania pre všetky vrstvy obyvateľstva. Systém bol zostavený so zreteľom pre tých, ktorí školu mienia ukončiť na určitom stupni (nebol to však uzavretý, ale otvorený systém, samozrejme len pre zámožnejších). Podľa ustanovenia Ratio je vyššie vzdelanie určené najmä pre vládnuce vrstvy, z ktorých sa aj slabší žiaci majú uprednostniť, ale z nižších vrstiev len tí nadanější (§ 4 a 88).

Prakticky išlo o 3 »cykly«: ľudové, latinské školy a univerzity. Ľudové školy na dedinách s jedným až dvoma učiteľmi pre roľníkov, v mestkách a dvoma až tromi učiteľmi (tzv. hlavné) pre remeselníkov a ob-

chodníkov], ak bola pridaná ešte štvrtá trieda, tzv. vzorová škola, vychovávala aj učiteľov pre nižšie triedy. Vyššie vzdelanie (pre mládež zámožnejších občanov) zabezpečovali trojstupňové latinské školy.

Prvý stupeň tvorili 3 triedy gramatické, druhý stupeň 2 triedy humanitné, čo spolu tvorilo gymnázium, tretí stupeň latinských škôl tvorili dvojtriedne akadémie.

Gramatické triedy pripravovali mládež na remeslá, obchod, nižšie úradníctvo, vojenské povolania a pre ďalšie štúdium.

Gymnázium pripravovalo študentov za správcov majetkov, knihovníkov, vyšších úradníkov, učiteľov gramatických škôl, vychovávateľov a kňazov.

Akadémie dopĺňali gymnaziálne štúdium zvyčajne dvojročným kurzom ako príprava pre štúdium budúcich teológov, právnikov a lekárov na univerzite. Slovensko bolo od r. 1777 bez vysokej školy, malo len Banskú akadémiu (Bergakademie) v Banskej Štiavnici a dve právnické akadémie v Trnave a Košiciach. Trnavská akadémia bola neskôr r. 1784 preložená do Bratislavy.

VYUČOVACIE PREDMETY

Do učebných plánov stredných škôl sa dostali vedľa náboženstva, latinského jazyka, dejín a zemepisu Uhorska i nové predmety ako prírodopis, matematika (aritmetika a geometria), podvojný účtovníctvo, základy logiky a práva, čítanie novín (collegium novorum), kurz filozofie a dejín filozofie, prírodné vedy, základy poľnohospodárstva (oeconomia ruralis), domáce a všeobecné dejiny a pomocné historické vedy.

Autori Ratio však predpokladali, že takéto množstvo predmetov nemôže žiak zvládnuť rovnomerne, preto rozdelili predmety do troch skupín: do prvej zaradili tie, ktoré sú vo všeobecnosti každému rovnako potrebné (studia, quae universe omnibus necessaria sunt), do druhej tie, ktoré sú všeobecne užitočné (quae universe omnibus utilia sunt), a do tretej tie predmety, ktoré sú len pre niektorých potrebné a užitočné (quae non omnibus, sed aliquibus solum juvenibus necessaria aut utilia sunt).

Na ľudových školách hlavnými predmetmi bolo tzv. trivium — čítanie, písanie a počítanie, ďalej náboženstvo. Vedľajším predmetom bola latinčina, ale len pre tých, ktorí mienili študovať ďalej na latinských školách. Mimoriadnym predmetom bola nemčina.

V gramatických školách hlavnými predmetmi bolo náboženstvo, krasopis, pravopis, počty, latinčina a prírodopis. Vedľajšie predmety biblické dejiny, všeobecné dejiny a zemepis Uhorska, mimoriadne gréčtina, geometria, základy prirodzeného a domáceho práva.

V humanitných triedach mali tieto hlavné predmety: náboženstvo, pravopis, tachygrafia (rýchle písanie), počty a merba, latinčina. Vedľajšie: dejepis, zemepis, prirodzené právo a domáce právo zvykové. Mimoriadne: gréčtina, experimentálna fyzika, poetika a čítanie novín. Medzi povinné predmety patrili aj domáce reči, z ktorých nemčina bola hlavným predmetom, slovenský a maďarský jazyk vedľajším. [Žiaci v slovenských krajoch sa mali učiť aj nemčinu aj maďarčinu].

Na humanitné triedy nadväzovala filozofická akadémia (dvojročná) a po nej právnická akadémia tak isto dvojročná. Vyvrcholením školstva mala byť univerzita so štyrmi fakultami — teologickou, právnickou, lekárskou a filozofickou. Na prípravu profesorského dorastu zriaďuje Ratio pri filozofickej fakulte katedru repetitoria humaniora a sľubuje zriadiť aj ďalšie katedry, ktoré vyžadovali nové hospodárske pomery, menovite technického smeru: katedry ekonómie, architektúry, geodézie a hydrotechniky.

VÝZNAM RATIO EDUCATIONIS PRE ĎALŠÍ VÝVOJ ŠKOLSTVA A JEHO UPLATNENIE V PRAXI

Ratio educationis predstavuje prvý pokus o vytvorenie uceleného školského systému vzdelávania od ľudových škôl cez gymnáziá až po univerzity. V školskom poriadku sa namiesto výchovy duchovných a učencov stavia do popredia výchova úradníkov a remeselníkov, ktorí by mohli prakticky spolupracovať na hospodárskej výstavbe štátu.

Týmto nariadením bolo školstvo síce vyňaté spod cirkevného vplyvu a dané pod štátny dozor, ale pozdejšie bola potrebná ešte laicizácia (snaha podlomíť opätovný vplyv cirkvi a prispôbiť výchovu a vzdelanie novo sa tvoriacej buržoázii). Otázka náboženskej znášanlivosti sa plne nerealizovala. Protestanti Ratio nikdy neuznali, nepokladali ho za záväzné pre seba, lebo bolo vydané len ako nariadenie. Pokladali za záväzné len zákony odhlasované uhorským snemom. Svoje školstvo usporadúvali podľa zákona z. r. 1790/91 XXVI. t. c. (zák. čl.).

Spoločný boj buržoázie v Uhorsku proti feudalizmu sa začal trieštiť nielen pre náboženské, ale i pre národnostné nedorozumenia.

Kladným prínosom bolo okrem vlastného prepracovaného školského systému zavedenie nových vyučovacích predmetov prírodovedného charakteru. Prenikanie prírodovedných poznatkov medzi ľudí prispelo rozhodujúcou mierou k oslobodeniu vedy od závislosti na teológii a k postupnému prekonávaniu náboženstva.

Vidíme však i niektoré negatívne črty, napr. vo vyučovaní prírodopisu. Jeho úspech v nižších ročníkoch znemožnilo vyučovanie v latinskom jazyku. Z univerzitnej tlačiarne vydaný prírodopis »Elementa Historiae Naturalis...« (1781) spôsobil veľké ťažkosti začiatovníkom, ktorí neboli zbehlí v latinskom jazyku (preto aj »Mercur von Ungarn« roku 1786 na str. 675 kritizuje Ratio, že »i pre prírodopis vyučovacím jazykom je latinský jazyk«).

I keď Mária Terézia nariadila organizovanie zbierok prírodopisu a fyziky (pre tento účel vyčlenila i podporu), väčšina gymnázií malo slabo vybavené kabinety. Preto Jozef II. r. 1784 znovu nariaďuje doplnenie zbierok (pozri Collectio B. Normalium Resolutionum in Re literaria ab Anno 1773—1785, Štátny archív, Budapešť Sg 1784/1412).

Vyučovacie predmety autori Ratio rozdelili na hlavné, vedľajšie (tie sa učili všetci žiaci) a mimoriadne (»nepovinné«) len pre záujemcov.

Pre ilustráciu stručne sa zmienime o niektorých predmetoch.

Latinský jazyk sa má precvičovať podľa príkladov z okruhu každodenných životných skúseností (ex quotidianae vitae consuetudine) ako listy, úradné dokumenty, príležitostné prejavy a pod. Učebný plán sa po-

staral aj o to, aby sa žiaci naučili v Uhorsku používanú »nemeckú« (stilus curialis) latinčinu.

Aritmetika («Počty») sa diferencovala podľa potrieb (pre remeselníkov, obchodníkov, roľníkov...). Na gramatickom stupni treba žiakov oboznámiť s druhmi peniazov, váhami a mierami.

V geometrii a fyzike — tu sa preberali hlavné prvky zo zeme-meračstva spojeného s poľnohospodárstvom a občianskeho staviteľstva.

Prírodopisné vyučovanie sa začína v prvých triedach, ktoré je v prvom rade zacielené na domáce užitočné zvieratá, rastliny a minerály, ktorých poznanie je potrebné pri hospodárení, alebo tie, ktoré sa v živote vyskytnú v jednotlivých zamestnaniach (bližšie lit. č. 18).

V zeme-pise sa zaviedli nové praktické prvky (pozri vpredu). Postup vyučovania má byť podľa schémy: najprv podať celkový politický prehľad Uhorska, ďalej župy, kde sa škola nachádza, až potom prejsť k ostatným župám a k práci na glóbose sveta.

Telesnú výchovu má škola inštitucionálne organizovať, a hlavné detské hry. Predovšetkým ide o zabezpečenie dvoch ihrísk, jedného pri škole (aby sa hry konali pod dozorom a odborným vedením) a druhé za mestom (najviac však jednu hodinu vzdialené) obkolesené lesom s bohatým čerstvým prameňom, aby sa žiactvo mohlo pookriať na čerstvom vzduchu. (Využitie prírodných síl — slnka, vody, vzduchu — pozn. autora J. D.). Presne treba zistiť druhy hier, spôsob, metodiku a čas vykonávania. Telovýchovné hry majú ráz odmeny a zábavy. Ratio predpisovalo vyznačiť nápadné miesta na ihrisku, kde sa museli zdržiavať potrestaní žiaci vylúčení z hier. Je to prepracovaný systém telesnej výchovy, v ktorom vidieť vplyv filantropistov (pozri lit. č. 19).

Ratio kladie starostlivosť o telesnú výchovu ako jeden z cieľov školy (čo je veľkým pokrokom), lebo dovtedajšie názory na vývoj a rast tela boli také, že telo sa vyvíja samo od seba, pre rast sily vraj úplne stačí voľná zábava študentov a škola má len jednu starosť: formovať dušu, náboženské cítenie a odovzdávať také vedomosti, z ktorých pramene určité praktické skúsenosti.

Ratio educationis nevymedzilo školopovinnosť. Žiada, aby deti navštevovali školu, pokiaľ nebudú schopné vykonávať poľnohospodárske práce. Malá pozornosť sa venuje aj výchove dievčat. Prvé hnutie žien za cieľom výchovy dievčat bolo až v období 1790—1792.

Pri štúdiu školského poriadku a jeho uplatnenia v praxi nachádzame črty uceleného školského systému:

1. **Politíčnosť, ideovosť** — vplyv germanizácie (v duchu absolutistického centralizmu). Tereziánska školská reforma kladie dôraz na nábožensko-mravnú výchovu občana štátu. Školský poriadok zdôrazňuje praktické predmety pre budúceho remeselníka, úradníka a roľníka a má jasný utilitaristický a stavovsko-triedny charakter.

2. **Jednotnosť** — snaha zriadiť jednotný školský systém. Išlo tu o ideovú, organizačnú a obsahovú jednotu (s diferenciáciou pre dedinské a mestské školy).

3. **Osvietenstvo** (racionalizmus), ľudovosť—masovosť. I keď Ratio zavádza vyučovanie pre všetky vrstvy, triedy spoločnosti a vykonalo veľa pre hospodárske a kultúrne povznesenie ľudu, rozšírilo základné poznatky, prispelo ku gramotnosti širokých vrstiev obyvateľstva, predsa k inten-

zívnejšiemu vzdelávaniu pracujúcich bránila existencia vykorisťovateľského triedneho spoločenského poriadku.

4. **Všestrannosť** — harmónia tela i ducha. Ocenenie telesnej výchovy z hľadiska zdravotného a pedagogického (škola musí urobiť všetko pre udrženie zdravia (ad tuendam valetudinem) a pre posilnenie tela a udržanie »čerstvosti« (ad corpus roborandum ac suo vigore conservandum), politického, vojenského (ktoré súviselo s branou pripravenosťou žiakov, »budúci občania musia mať zdravé silné telo«) a ekonomického hľadiska (zvýšenie telesnej zdatnosti a výkonnosti vykorisťovaného robotníka).

5. **Účelnosť** — praktičnosť (utilitarizmus) — učí len to, čo žiaci použijú v praktickom živote pri budovaní mnohonárodnostného štátu. V školách sa má uplatňovať praktickejší zreteľ, vo výchove príklon k prírodným, technickým náukám, k telesnej práci.

Všetky tieto črty sa mali realizovať na základe opatrení:

a) **kádrových** (príprava učiteľov a vychovávateľov),³⁾ riaditelia a kurátori (Praefecti et Curatores) majú byť podriadení kráľovským hlavným riaditeľom. Pre prípravu profesorov stredných škôl odporúča zriadiť osobitnú školu tzv. Collegium repentium magistrorum.

b) **metodických** podľa Felbigera v knihe »Methodenbuch« (1777) tzv. metodu »písmenkovú a tabelárnu«, ktorá bola východiskom z núdze, lebo neboli učebnice a metodika vyučovania bola na úpadku;

c) **finančných** — ľudové školy si mali zriaďovať obce z vlastných prostriedkov. Pre budovanie gymnázií a akadémií sa utvoril štátny fond z majetku rozpusteného jezuitského rádu a čiastočne z fondu miest;

d) **materiálnych** — vybavenie kabinetov (s pomôckami, prírodninami) a profesorských knižníc, zabezpečenie dvoch ihrísk a pod.;

e) **ideo-organizačných** — jednotný školský systém podľa rovnakej normy, riadenia a disciplinárneho poriadku v celom Uhorsku. Do Ratio educationis sa dostala formulácia o »Septem nationes«, siedmich národov v Uhorsku — Maďaroch, Nemcoch, Slovákoch, Chorvátach, Rusínoch, Srboch a Rumunoch — a požiadavka rešpektovať existenciu týchto národov pri zavádzaní Ratio v celom vyučovacom procese.

Súčasne však reformy dokumentujú aj triedny dvojkoľajný charakter začiatkov buržoáznej školskej sústavy s privilegovaným postavením gymnázií.

Reformy Márie Terézie na poli školstva však predbiehali v istom zmysle spoločensko-politický vývin. Stará školská tradícia prekážala a ani spoločenské a hospodárske pomery na území dnešného Slovenska neboli tak vyspelé, aby sa význam týchto reforiem hneď dal pochopiť a realizovať. Bolo však treba ešte veľa spoločensko-politických a náboženských reforiem jozefínskych (napr. tzv. kultúrny patent z 11. júna 1781, ktorým bola zrušená cenzúra a zabezpečená sloboda tlače — šírenie osvety medzi ľudom, tolerančný patent — kráľovské nariadenie o náboženskej znášanlivosti z r. 1781, zrušenie nevoľníctva v Uhorsku 1785...) i pojozefínskych, aby sa školské reformy tereziánske mohli prirodzene uchytiť a rozvíjať.

3) V Uhorsku r. 1773 bolo len 4315 učiteľov a 8240 dedín a 502 poľnohospodárskych miest (podľa Fináczy, E. 1927 C. d. s. 282).

Podľa súpisu z r. 1772 v 1416 slovenských obciach bolo len 964 učiteľov [Mátej, J. a kol. 1976 C. d. s. 160].

Pod vplyvom Ratio educationis sa zakladajú aj rôzne výchovné ústavy (poľnohospodárske, priemyselné, pedagogické, vojenské...). Slovenskí osvietenci (v dobe národného obrodzenia 1781—1848) v snahe povzniesť slovenský ľud vydávajú prvé ľudovýchovné knihy a metodické príručky, napr. Daniel Lehocký (1786), Juraj Ribay (1795), Juraj Fándly, Samuel Tešedík a ďalší, v ktorých rezonujú prvky z Ratio educationis.

Osvietenské školstvo v českých krajinách organizoval F. Kindermann v rokoch 1774—1791 v Prahe. O šírenie filantropických názorov sa zaslúžil J. R. Wilfling (1759—1827).

Tereziánske a josefínske reformy vyvolali v českých krajinách odpor cirkvi a feudálov, ktorí vymohli r. 1805 tzv. Schulkodex. Dozor nad školami prevzalo opäť duchovenstvo.

Druhé pozmenené vydanie Ratio educationis pre Uhorsko panovník schválil už r. 1805, tlačou vyšlo r. 1806 s maďarizačnou tendenciou. Je výsledkom prác »deputácie« (revízie Ratio z r. 1777) a opráv navrhnutých dvorom. Bolo záväzné len pre katolícke školy. Vcelku to bol reakčný školský poriadok, ktorý vypustil osvietenské a demokratické myšlienky, napr. vynechal i ustanovenie o telesnej výchove. Kladne však treba hodnotiť napr. povinnú školskú dochádzku od 6. do 12. roku (ktoré prevzalo z josefínskej inštrukcie) a ustanovenie o vzdelávaní dievčat.

ZHRNUTIE

Záverom môžeme konštatovať, že Ratio educationis 1777 je prvým pokusom o jednotnú školskú sústavu v celom štáte. (Pre územie Sedmohradska platil školský kodex »Norma Regia« z r. 1781, v ktorom sa však uplatňujú prvky z Ratio.) Ratio 1777 okrem organizácie školstva obsahuje štúdijný a disciplinárny poriadok, smernice pre telesnú, rozumovú, mravnú výchovu a administratívne predpisy. V tomto období nieto v Európe žiadneho štátu, ktorý by v organizovaní telesnej výchovy predstihol zásady uvedené v Ratio.

Ciele vyučovania a obsah vzdelania určuje Ratio so zreteľom na potreby zamestnania jednotlivých spoločenských tried a je prvým krokom v našich dejinách, ktorým sa prejavuje úsilie zmierniť ostrý konfesijný ráz vo výchove a vyučovaní. Ďalej sa stanovuje zásada, že vo vyučovaní treba rešpektovať záujmy a potreby občanov diferencovane podľa reči, náboženstva, spoločenského postavenia a zamestnania. Popri škole venovalo pozornosť aj učiteľom, rodine, diferencovanému prístupu k žiakom (i telesne postihnutým), hygiene detí, cigánskym deťom atď.

Ratio educationis bol na tú dobu vynikajúci školský poriadok, nadväzujúci na pokrokové smery. Uplatňujú sa v ňom vtedy uznávané pedagogické zásady. Zavádza nové vyučovacie predmety prírodovedného a technického smeru. So všetkými obmedzeniami i niektorými chybami (napr. nevymedzuje presne školopovinnosť, malá pozornosť sa venuje výchove dievčat... je preniknuté osvietenskými myšlienkami a stalo sa trvalým a dobovým dielom, ktoré kladne ovplyvnilo rozvoj školstva v Uhorsku a k nemu pripojených krajinách.

Ratio educationis je dôležitým historickým prameňom pre štúdium dejín školstva v Uhorsku. Jeho plné uplatnenie v praxi bolo znemožnené tým, že nové úlohy, ktoré Ratio vytýčilo, našlo nepripravené pokolenie tohto

obdobia. Chýbali učitelia a profesori, ktorí by zvládli náročné ciele, neboli učebné pomôcky (knížnice, prírodopisné zbierky, mapy...), neboli novej reforme prispôsobené ani učebnice. Ani politicko-hospodárska situácia nebola taká, aby sa všetky ciele a úlohy dali realizovať.

Historický význam školskej reformy však spočíva v tom, že Ratio postavilo novú kultúrnu (osvietenskú) ideu vo výchove a vzdelaní, zavádza prírodné a technické »vedy«, nastoľuje požiadavku harmónie tela a ducha (všestrannosti), a tým aj ukázalo cestu pokrokového vývoja a zdokonaľovania školstva pre ďalšie generácie.

Pri príležitosti 200ročného jubilea školského dokumentu Ratio educationis 1777 Múzeum slovenského školstva pri Slovenskej pedagogickej knižnici a Katedra pedagogiky FFUK v Bratislave usporiadali 20. a 21. októbra 1977 vedecké sympóziu. Tento významný školský dokument kriticky zhodnotili naši poprední vedeckí pracovníci: prof. dr. Jozef Mátej, CSc. (Ratio educationis z roku 1777 v dejinách nášho školstva), prof. dr. J. Schubert, CSc. (Ideovo-politické a mocenské motívy tereziánskej školskej reformy), dr. A. Vantuch (Boje o školské reformy v rokoch 1740—1777), prof. dr. J. Mikleš, CSc. (Osobnosť učiteľa vo svetle Ratia), prof. dr. J. Kocka, CSc. (Systém a nádväznosť jednotlivých druhov škôl v Ratio) a ďalší.

Ratio educationis je dôležitým dokumentom aj pre slovenské dejiny, preto pracovníci Múzea slovenského školstva sprístupnia preklad tohto významného školského dokumentu. Všetky prednášky a diskusné príspevky prednesené na vedeckom sympóziu budú publikované.

LITERATÚRA

1. *Ratio educationis*. Vindobonae 1777.
2. Fináczy, E.: *Az újkori nevelés története (1600—1800)*. Budapest, KMEN 1927, s. 323 až 341.
3. Kornis, Gy.: *A magyar művelődés eszményei (1777—1848)* I. zv., Budapest.
4. Kornis, Gy.: *A régi magyar némozgalom és leánynevelés*. Budapest, Szemle 57, 1927, s. 94.
5. Fináczy, E.: C. d. 1927, s. 282.
6. »Schulkodex« — Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k. auch k. k. deutschen Erbstaaten. 1805.
7. *Ratio educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas Typis et Sumptibus Regiae Universitatis Hungaricae*. Budae 1806.
8. Mátej, J. a kol.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava, SPN, 1976, s. 160.
9. Norma Regia pro scholis magni Principatus Transilvaniae Josephi II. Caesar. Aug. Magni Principis Trans., jussu edita, 1781.
10. Friml, A.: *Az 1777 — i Ratio Educationis*. Budapest, KKTE 1918.
11. Fináczy, E.: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában I. a II. zv.* Budapest 1899—1902.
12. Csoka, L.: *Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám*. Pannonhalma 1936.
13. Čechetka, J.: *Zo slovenskej pedagogiky*. Turč. Sv. Martin, 1940, s. 29.
14. Kopecký, J. a kol.: *Kapitoly z dějin pedagogiky*. Praha, SPN 1964.
15. Vajcík, P.—Schubert, J.—Mátej, J.: *Vybrané kapitoly z dejín školstva a pedagogiky na Slovensku*. Bratislava, SPN 1971.

16. Váňa, J. a kol.: *Dejiny pedagogiky*. Bratislava, SPN 1971.
17. Eliaš, M.: *Adam František Kollár*. Martin, Matica Slovenská 1968, s. 42—43.
18. Drenko, J.: *Školská reforma Ratio Educationis 1777 a jej vplyv na vývoj školského prírodopisu*. Přírodní vědy ve škole r. 28, 1976—1977, č. 9, s. 330—332.
19. Drenko, J.: *200 rokov od vydania »Ratio Educationis« vplyv na vývoj školskej telesnej výchovy na Slovensku*. Teor. a praxe těl. vých. 25, 1977, č. 10, s. 590—595.
20. Antall, J.: *A Ratio Educationis...* In: *Az élet és tudomány kalendáriuma*. Budapest 1977, s. 84—90.

ЙОЗЕФ ДРЕНКО

200 ЛЕТ СО ДНЯ ИЗДАНИЯ »RATIO EDUCATIONIS«

Развитие школьного образования в Словакии следует рассматривать в зависимости от политических, экономических, социальных и культурно-просветительских отношений в развитии Австро-Венгрии.

Габсбургские правители Мария Терезия (1740—1780) и Йосиф II (1780—1790) стремились решать хозяйственный кризис феодализма различными реформами, в том числе и школьными. Общий порядок для школ, австрийский, действующий с 1774 года был заменен в Венгрии школьным законом »Ratio educationis« в 1777 году. В коллективе авторов закона находились и словаки: Даниел Трестянский (1730—1800), Адам Франтишек Коллар (1718—1788), Федор Фабри (1713—1779) и другие.

Закон состоит из трех частей:

1-ая часть посвящена хозяйственному (материальному и денежному) обеспечению школ и учителей;

2-ая часть содержит учебные программы для всех типов школ, предметы разделены на главные, второстепенные и факультативные;

3-ья часть говорит о »порядке школы» [politia scholarum].

Способ воспитания характеризуется главными чертами философского мышления педагогов 18 века: рационализма, в котором про-

являются элементы реализма, утилитаризма, практичности, просвещения и политичности с проявлением германизационного элемента).

Этот закон способствовал избавлению школьной системы от влияния церкви (езуитов) и подчинению ее государственному контролю. Ratio educationis представляет собой первый опыт на пути образования единой школьной системы образования, начиная с национальных школ, продолжая латинскими (гимназии), вплоть до университета.

Большое внимание уделяется естественным наукам и физической работе. Школа должна институционально организовать физкультуру и детские игры.

По реформы Марии Терезии в области школьной системы опережали до определенной степени общественно-политические развитие. Потребовались еще многие дальнейшие реформы общественно-политические и религиозные Йозефа (напр. культурный и толерационный патент 1781, отмена крепостного права 1785...) и после Йосифа II, для того, чтобы школьные реформы Марии Терезии смогли естественно включиться в жизнь и развиваться.

Второе, дополненное издание »Ratio educationis« было издано в 1806 году (с тенденцией венгеризации).

JOZEF DRENKO

200 YEARS SINCE THE PUBLICATION OF »RATIO EDUCATIONIS«

We must consider the development of school education in Slovakia in connection with the political, economic, social and cultural conditions prevailing at school

during the development of the Hungarian State.

The Habsburg monarchs Maria Theresa (1740—1780) and Joseph II (1780—1790)

tried to solve the economic crisis of feudalism by means of various reforms, including the school reform. The general school order for Hungarian schools dating from the year 1774 was replaced by the education law of 1777, which was called »Ratio Educationis«. Among its authors there were also some Slovaks: Daniel Terštyánsky (1730—1800), Adam František Kollár (1718—1783), Gregor Fábri (1718—1779) and others.

The work consists of three parts:

1. The first part deals with the economic security of schools and teachers.
2. The second part includes educational plans and programmes of all grades of school. Subjects are divided into main, subsidiary and optional ones.
3. The third part contains the »school programme« (politia scholarum).

The programme of education has the main features of the philosophical thinking of the 18th century educationists, i. s. »rationalism«. It includes some elements of realism, utilitarianism, pragmatism,

enlightenment and politics (in accordance with the German tendency).

By means of this law the educational system was taken out of religious control and put under state control.

Ratio Educationis represents the first attempt to create an integrated system of education from primary schools, through Latin (secondary) schools to universities.

Great attention is given to natural sciences and manual work

The school has to organize physical education and children's games in an institutional way.

The reforms of Maria Theresa in the field of education outran the socio-political system, in a sense. However, under popular pressure, Joseph II introduced many socio-political and religious reforms (e. g. the Edict of Toleration in 1781, the abolition of serfdom in 1785) and after his reign, too, the educational reforms of Maria Theresa continued to be implemented and were further developed. The second, revised edition of »Ratio Educationis« (with the Hungarian bias) appeared in the year 1806.